

Suundumused sündimuses ja nende seos perehüvitistega

Alis Tammur
Rahvastiku- ja perepoliitika juhtivanalüütik
Sotsiaalministeerium

2024

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Üldised suundumused sündimuses.....	3
1.1. Sündide arv	3
1.2. Ema vanus lapse sünnil.....	4
1.3. Laste arv naisel ja lastetus.....	6
2. Lasterikkus ja sünnivahe	7
2.1. Kolmas ja järgmine laps.....	7
2.2. Järjestikused sünnid.....	8
3. Viimaste aastate väike sündimus	10
4. Kunstlik viljastamine	12
Kokkuvõte.....	12

Sissejuhatus

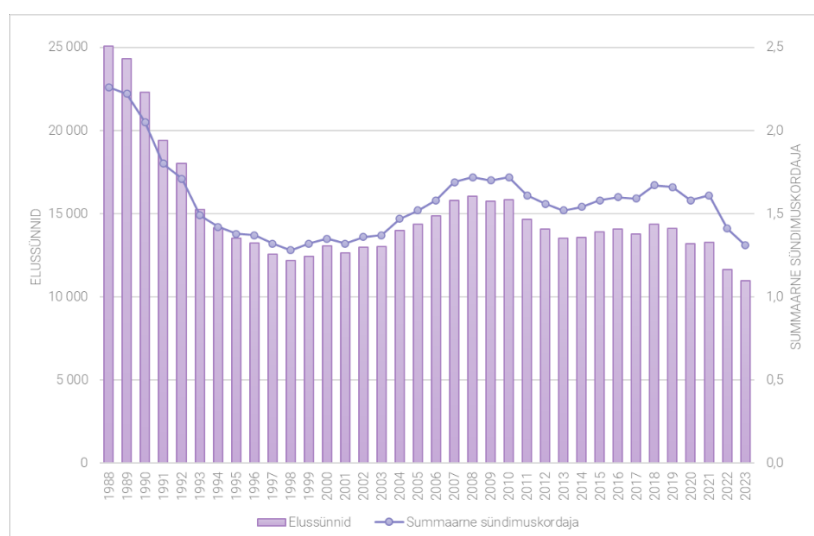
Riik ja ühiskond koosneb inimestest, mistõttu sõltub rahvastiku elujõulisus esmajoones perede soovist saada lapsi. Selleks, et mõista tulevikuväljavaateid ja teha tarku otsuseid, on oluline jälgida sündimuse trende ja nende mõjutajaid. Euroopas, sealhulgas Eestis, on demograafiline areng viinud olukorrani, kus väikese sündimuse ja pikeneva eluea tõttu tööealine elanikkond vananeb ja väheneb. Euroopas ei ole enam ühtegi riiki, kus aastane sündimus (summaarne sündimuskordaja) oleks taastetasemel. Olenemata ühiskonna avatusest rändele moodustavad siin sündinud lapsed reeglina suurema osa riigi tuleviku rahvastikust. Riigi ja rahva püsimiseks pikemas perspektiivis oleks oluline suunata sündide arv kasvule, kuid lapse saamine on inimeste individuaalne otsus, mida ei saa otseselt survestada.

Alljärgnev analüüs annab ülevaate sündimuse üldistest suundumustest Eestis ja nende seostest ühiskonnas toimuvaga. Perekohanduse mõju sündimuskäitumisele on analüüsitud lähtuvalt kahest meetmest: vanemahüvitiste süsteemi järjestikuste sündide kaitse ja lasterikka pere toetus. Viimaste aastate väikese sündimuse täpsemaks analüüsiks on vaja rohkem distantsi, kuid üldisi suundumusi ja võrdlust eelnevate kriisidega on võimalik kirjeldada. Sündimuse andmed pärinevad Statistikaameti rahvastiku statistilisest andmebaasist ning rahvusvahelised andmed käsitletud riikide statistikaametite ja Eurostati andmebaasist.

1. Üldised suundumused sündimuses

1.1. Sündide arv

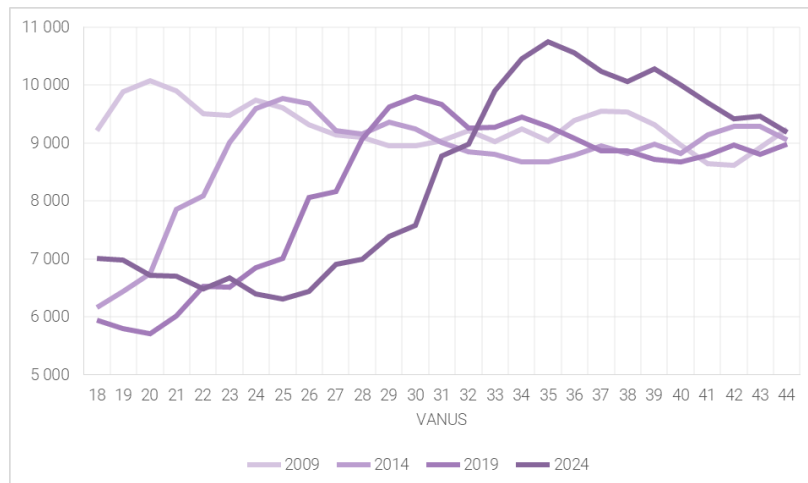
Sündide arv sõltub peamiselt potentsiaalsete lapsevanemate põlvkonna suuruselt ja sellest kui palju keskmiselt naise kohta lapsi sünnib. Ilma suuremate katastroofideta toimuvad rahvastikus muutused väga aeglaselt ja nende mõju on tuntav läbi mitme põlvkonna. Taastetasemest väiksema sündimuse ja sünnituse edasinihkimise tõttu on sel sajandil sündinud laste põlvkonnad oma vanemate põlvkonnast 20–30% väiksemad, möödunud sajandi 1990ndatel sündis isegi 30–35% väiksem põlvkond. Joonisel 1 on välja toodud sündide arvu ja summaarse sündimuskordaja muutus viimase enam kui 30-aastase perioodi jooksul. Eesti taasiseseisvumise eelne kõrge sündimuse tase langeb 1990ndatel mõne aastaga kolmandiku võrra.

Joonis 1. Elussündide arv ja summaarne sündimuskordaja, 1988–2023

Allikas: Statistikaamet

Praegu on sünnitusea vanemas osas veel need 1980ndatel sündinud suured põlvkonnad, kuid 30ndate eluaastate alguses ja 20ndates on 1990ndatel sündinud väiksed põlvkonnad (joonis 2). Väike sündimus lähiminevikus toob kaasa sündide arvu vähenemise praegu. Viimasel kahel aastal on üle kümne aasta püsinud suhteliselt stabiilsetes sündimuse näitajates toimunud järsk muutus negatiivses suunas. Sündivate laste arvu vähenemisega koos on kahanenud ka summaarne sündimuskordaja, mis arvestab sünnituseas naiste arvu. Kui selline olukord kestab pikemat aega, tähendab see seda, et väheneb ka selle põlvkonna elu jooksul sünnitatud laste arv.

Joonis 2. Sünnitusealiste naiste arvu muutus, 2009–2024

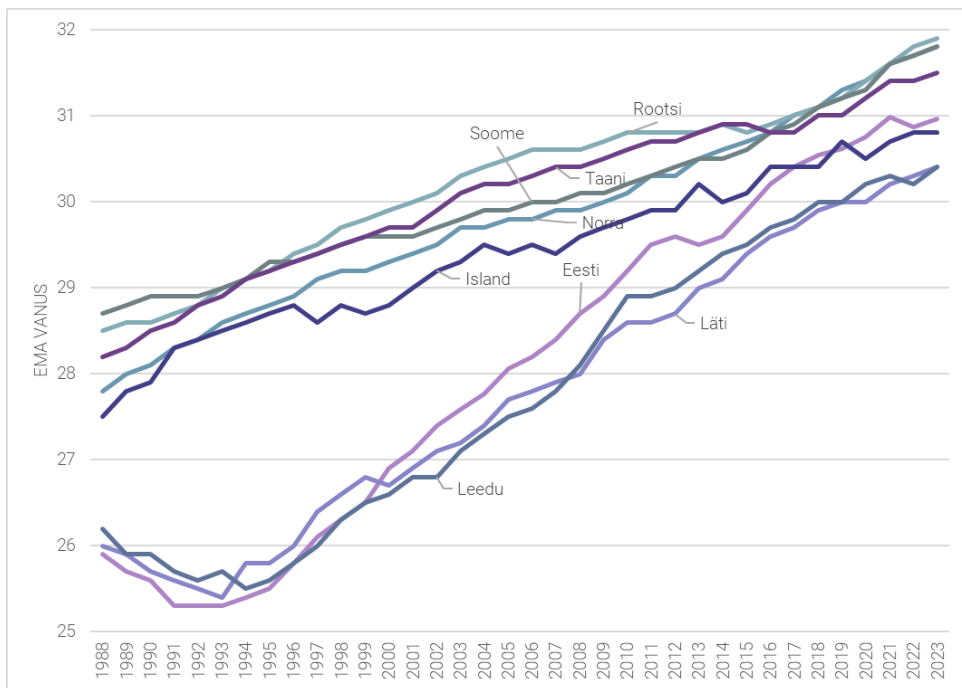
Allikas: Statistikaamet

Sündide arv oli eelmisel kümnendil suhteliselt stabiilne vaatamata vähenevale sünnitusealiste naiste arvule. Kui vähem naisi sünnitab sama palju lapsi, kasvab summaarne sündimuskordaja. Näiteks 2012. ja 2019. aastal sündis vastavalt 14 056 ja 14 099 last, kuid summaarne sündimuskordaja oli 2012. aastal 1,56 ja 2019. aastal 1,66. Summaarne sündimuskordaja oli taasiseseisvumise ajal kõige väiksem 1998. aastal (1,28; 12 200 sündi) ja kõige suurem aastatel 2008–2010 (1,72; 16 000 sündi). Viimati nimetatud perioodile järgnes majanduskriisi negatiivne mõju – summaarne sündimuskordaja kahanes kolme aastaga 0,2 lapse võrra. Edasi hakkas kordaja taas kasvama ja püsis mõnda aega enne viimase kahe aasta kahanemist väärtuse 1,6 juures. Aastatel 2022 ja 2023 summaarne sündimuskordaja kahanes ja on tagasi 1990ndate tasemel – 2023. aastal oli see 1,31 (10 900 sündi). 1990ndatel oli üheks sündide arvu vähenemise põhjuseks ühiskonnas toimunud muudatustest tekkinud ebakindluse kõrval sünnitusea edasinihkumine. See võimaldas laste saamist hilisemaks lükata ja laste arv naise kohta sünnitusea lõpuks võrreldes suure sündimuse ajal lapsesaamise eas olnud põlvkondadega ei muutunud. Praeguse kõrge sünnitusea tõttu sellist kompenseerivat võimalust ei ole.

1.2. Ema vanus lapse sünnil

Alates 1990ndate teisest poolest hakkas sünnitajate keskmine vanus kiiresti kasvama (joonis 3). Sünnituse nn ajastuspöörde, mis käivitati Eestis parkümmend aastat hiljem kui Põhja- ja Lääne-Euroopas, peaks eeldatavalt lõpule jõudma 2030. aastate algupoolel.¹ Kolmekümne aastaga on sünnitajate keskmine vanus kasvanud 5,7 aasta võrra. 2023. aastal oli ema lapse sünnil keskmiselt 31-aastane. Veidi kiiremini on sel perioodil kasvanud ema keskmine vanus esmasünnil – 2023. aastal oli see 28,7 aastat, mis on 5,9 aastat enam kui 30 aastat tagasi. Eesti naiste keskmine vanus lapse sünnil oli Põhjamaade näitajast 1990ndate keskel peaaegu nelja aasta võrra väiksem. Praegu on Eesti ema vanus lapse sünnil Põhjamaade keskmisest vaid alla ühe aasta väiksem ja esimese lapse saamisel enam kui ühe aasta väiksem.

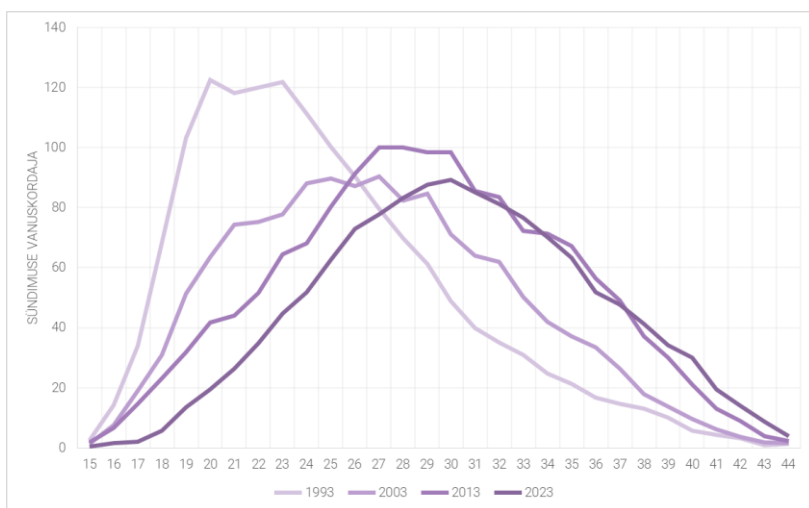
¹ Puur, A., H. Vseviiov (2019). Eesti sündimusareng ja perepoliitika võimalused. Akadeemia, 3 (360).

Joonis 3. Ema keskmine vanus lapse sünnil, 1988–2023

Allikas: Eurostat, käsitletud riikide statistikaametid

20–39-aastased naised sünnitavad viimastel kümnenditel üle 90% kõigist lastest. Kui 1993. aastal sündis 50% lastest enne, kui nende ema oli 25-aastane, siis praegu on ema nii noor lapse sünnihetkel vaid 12% laste puhul. Muutus oli vaadeldud perioodi esimestel kümnenditel kiirem ja hiljem aeglasem. Kui 1993. aastal saadi kõige tõenäolisemalt emaks 20–24-aastaselt (40% lastest), siis 2023. aastal 30–34-aastaselt (34% lastest). Joonisel 4 on näha, kuidas on sünnitajate osakaal vanuserühmas muutunud. Varasemat suurt sündimust nooremas eas kompenseerib osaliselt praegune pikem vanusevahemik, mil lapsi saadakse – alates 28. eluaastast saab 2023. aastal võrreldes 1990ndatega oluliselt suurem hulk vastava vanuserühma naistest aasta jooksul emaks.

Joonis 4. Sündimuse vanuskordaja (sünnide arv aastas 1000 samas vanuses naise kohta²), 1993–2023

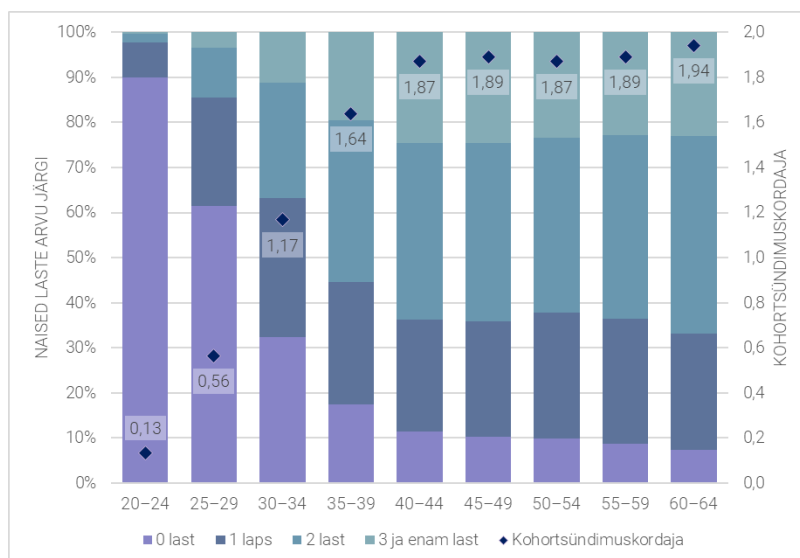
Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

² Tiit, E.-M., L.-M. Tooding (2019). Statistikkaleksikon. Tartu Ülikooli Kirjastus.

1.3. Laste arv naisel ja lastetus

Sünnitusvanuse nihkumine vanemasse ikka ei ole midagi ainult tänapäevale omast. Ka 1920ndatel ja 1930ndatel saadi emaks keskmiselt 20ndate eluaastate teises pooles ning lapsi saadi ka veel 40ndates eluaastates. Väga noorelt laste saamist soodustas nõukogude aja lõpukümnendite süsteem – töökoha ja korteri pärast ei pidanud ise muretsema ning varakult pere loomine andis paremaid tingimusi. Praegu on pereplaneerimine jälle liikunud loomulikesse rööbastesse ja inimesed saavad ise oma valikud teha. Sellega kaasneb vajadus enne oma elu majanduslikult kindlustada, mille tulemusena on umbes pool emadest enne lapse sünni omandanud kõrghariduse. Enne lapse saamist püütakse reeglina oma eluase sisse seada, tööle asuda ja välja teenida optimaalne vanemahüvitis.³ Eriti paistab silma, et enne esimese lapse sünni püütakse välja teenida võimalikult kõrge vanemahüvitis.⁴ See, et vanemahüvitise väljateenimise perioodil naiste keskmine töötasu tõuseb ja aktiivsus tööturul suureneb, tuli välja juba esimeste aastate järel tehtud uuringutest.⁵ See viitab sellele, et vanemahüvitise süsteemis sisalduvad stiimulid motiveerivad naisi suurendama oma tööpanust.

Vaatamata sündide ajastuse muutusele ja muudele sündimust mõjutavatele teguritele on laste arv eri põlvkondade naistel 40. eluaastaks enam-vähem samal tasemel: 2018–2022 oli keskmiselt 1,85–1,87 last naise kohta. Alates 2023. aastast on see näitaja veidi kahanenud – 2024. aasta 1. jaanuari seisuga oli 40-aastastel naistel keskmiselt 1,83 last. Sünnitusea lõpuks (vanuses 45–49) on naistel 2024. aasta 1. jaanuari seisuga keskmiselt 1,89 last (joonis 5). Naised, kelle aktiivne sünnitusiga jäi laulva revolutsiooni või natuke varasemasse aega, on saanud keskmiselt 1,94 last. Vanuserühmas 45–49 on keskmisest rohkem lapsi rahvuselt eestlastel (1,98) ja põhiharidusega naistel (2,23), keskmisest vähem aga kõrgharidusega naistel (1,83). Samas on kõrgharidusega naiste puhul keskmine sünnitatud laste arv võrreldes varasemate põlvkondadega kasvanud. Lastetuid on 45–49-aastaste hulgas umbes 10% ja kõigil, kellel on vähemalt üks laps, on keskmiselt 2,1 last.

Joonis 5. Naised vanuse, laste arvu ja keskmise laste arvu järgi, 01.01.2024

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

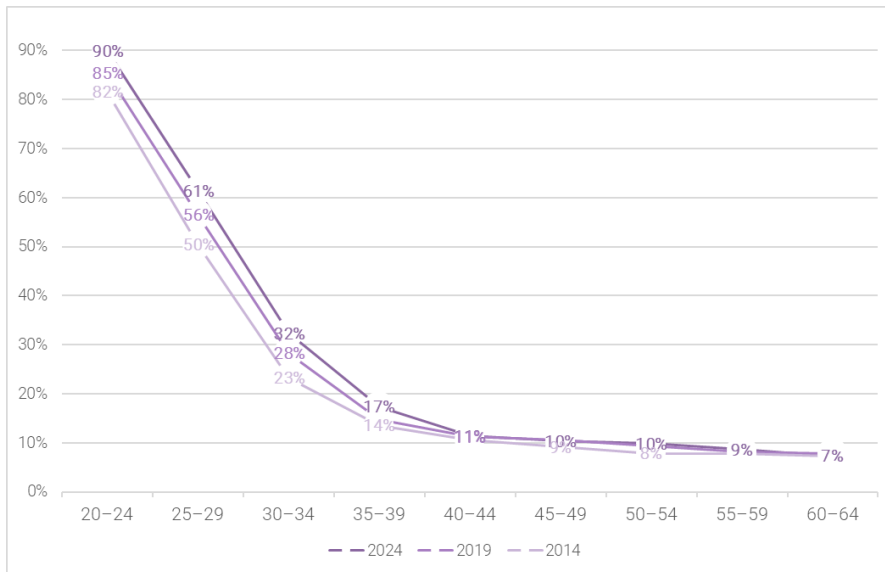
Viis aastat tagasi oli 35–39-aastaste naiste puhul keskmine laste arv mõnevõrra suurem (1,70) kui praegu (1,64). Ühelt poolt on see sünnitusea kasvades oodatav, kuid 40-aastaste ja vanemate naiste hulgas ei ole laste saamine samaväärselt kasvanud. Sellest võib eeldada, et ilmselt saab praegu sünnitusea lõppu jõudvate naiste keskmine laste arv olema varasematest põlvkondadest väiksem. Sama tendentsi kinnitab

³ Raid, K., A. Tammur (2018). Millisesse perre sünnivad lapsed. Teoses: Eesti statistika kvartalikirj 4/18. Tallinn: 9–17.

⁴ Rootalu, K, K. Vill. (2024). Rahvaloendus ja sündid. Statistikaamet, eksperimentaalstatistika.

⁵ Võrk, A., E.-M. Tiit, M. Karu (2009). Vanemahüvitis: kasutamine ning mõjud tööturu- ja sündimuskäitumisele. 2004–2007. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus PRAXIS.

ka lastetuse osatähtsus (joonis 6). 40–44-aastaste naiste hulgas on lastetus ligikaudu sama mis viis ja kümme aastat tagasi, kuid 35–39-aastaste hulgas on 2024. aasta alguse seisuga lastetus kasvanud kümne aastaga 4% võrra ja 30–34-aastaste hulgas 9%.

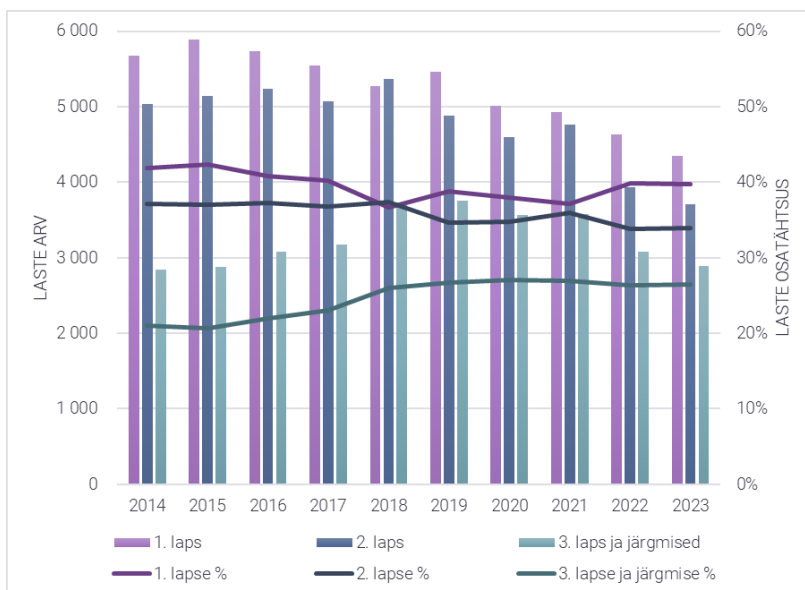
Joonis 6. Lastetute naiste osatähtsus vanuserühmades, 2014–2024

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

2. Lasterikkus ja sünnivahe

2.1. Kolmas ja järgmine laps

Rohkem lapsi saab sündida vaid siis, kui varem on sündinud esimesi ja teisi lapsi. Kui selle sajandi esimesel kümnendil olid pea pooled sündinud lapsed oma emale esimesed, siis praeguseks on esmasündide osatähtsus jäänud umbes 40% juurde. Teisi lapsi sünnib umbes kolmandik ning kolmandaid ja järgmisi lapsi üle veerandi (joonis 7). Praegu on suurem hulk rahvastikust jõudnud kolmanda lapse saamise vanusesse (30–39) ja esimeste laste sünnitamise eas olevate naiste arv on vähenenud (joonis 2).

Joonis 7. Sünnid sünnijärjekorra järgi, 2014–2023

Allikas: Statistikaamet

Kolmandaid ja järgmisi lapsi hakkas varasemast veidi rohkem sündima alates 2016. aastast. Majandus oli kriisist väljunud ja stabiliseerunud ning see avaldus mõned aastad hiljem ka sündimuses. Kolmandate ja järgmiste laste sündide arv kasvas kuni aastani 2019. 2015. aastal oli kolmandaid ja järgmisi lapsi 21% kõikidest sündidest ja see näitaja kasvas kahel järgneval aastal kummalgi umbes 1% võrra. 1. juulist 2017 hakati maksma lasterikastele peredele toetust varasemast oluliselt suuremas määras. Kolme- ja enamalapselise pere toetuse kehtestamise eesmärk oli selliste perede vaesusriski vähendamise kõrval toetada laste sündi ja parandada nende perede majanduslikku toimetulekut. 2018. aastal kasvas kolmandate ja järgmiste laste sündide osatähtsus võrreldes aastataguse ajaga 3% ja kokku moodustasid kolmandad ja järgmised lapsed 26% kõigist sündidest. Eelneva aastaga võrreldes sündis siis umbes 500 kolmandat ja järgmist last enam, mis on märkimisväärne kasv. Kõik need lisasünnid tulid just nende perede arvelt, kus pere esimene laps oli noorem kui 10-aastane. Suurema vanusevahega laste puhul märgatavat kasvu ei olnud. Siiani (2023) püsib kolmandate ja järgmiste laste sündide osatähtsus 26–27% juures kõigist sündidest.

Kolm ja enam last sünnitanud naiste osatähtsus 40–49-aastaste hulgas on üle 1% suurem kui eelmisel põlvkonnal (joonis 5), mistõttu võib eeldada, et toetusel oli oma mõju ka sündimuse suurenemisele. Sarnane seos on välja toodud ka Eesti demograafia keskuse⁶ analüüsis. Toetus andis võimaluse saada veel üks laps neil peredel, kes ei olnud otseselt vaesusriskis, kuid kes ei tahtnud oma harjumuspärasest elukvaliteeti ja olemasolevate laste võimalusi halvendada. Kolme ja enama lapsega kõrgharidusega 40ndates eluaastates naisi on praegu oluliselt rohkem kui 50ndates ja 60ndates eluaastates naisi ning nende hulgas on kasv olnud suurem kui sellel vanuserühmal keskmiselt: 2–4% enam lasterikkaid.

Praegu on keeruline hinnata 2023. aastal tõstetud lasterikka pere toetuse mõju sündimusele. Seda seetõttu, et keerulistel aegadel lükataksegi enamasti lapse saamist edasi ja olulist sündide arvu kasvu oodata ei olnudki. Võib eeldada, et toetuse ajakohastamine oli oluline taseme hoidmiseks, sündide arvu kasvust saame rääkida alles ühiskonnas üldise stabiilsuse tekkimise järel.

2.2. Järjestikused sünnid

Järgmiste laste sündide toetamiseks on vanemahüvitise süsteemis järjestikuste sündide kaitse meede. See võimaldab saada eelmise lapse sünni eel välja teenitud vanemahüvitist, kui järgmine laps sünnib vähem kui 2,5-aastase (alates 2020. aastast 3-aastase) vahega. See võimaldab saada lapsi ajavahemikul, mil uut vanemahüvitist ei ole võimalik välja teenida. Meetmel on oluline mõju sündimuse toetamisele üldiselt, sest järjest hiljem lapsi saades võib ilma selleta lapsesaamise aeg otsa saada ja mõned lapsed jääksid sündimata. Tänu sellele võimalusele suurenes vanemahüvitise kehtestamise järgsel perioodil järkjärgult nende perede hulk, kes said lapse 2,5-aastase vahega. Meetme mõju oli küll märgatav, kuid see ei kogunud kiiret populaarsust, sest 2000ndate esimese kümnendi palgatõus oli 10–20% aastas ja see ei toetanud kolm-neli aastat sama suure hüvitisega kodus hakkamasaamist.

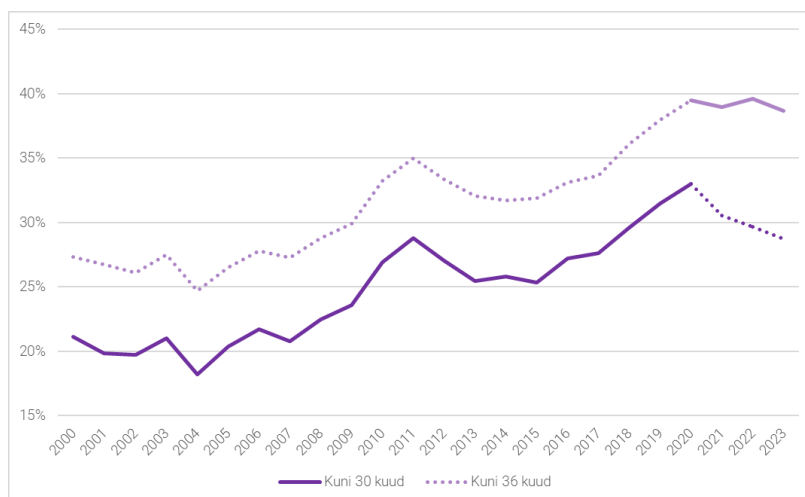
2000. aastate alguses sündis teine laps keskmiselt veidi enam kui 6 aastat pärast esimest. Alates 2009. aastast oli keskmine kahe esimese lapse sünni vahe alla 6 aasta ja see on vaikselt vähenedes viimased 5 aastat püsinud 5,2 ligi. Kolmanda lapseni jõutakse mõnevõrra pikema ajaga, kuid seegi vahe on vähenenud. Nullindatel oli teise ja kolmanda lapse sünni vahe ligi 7 aastat, aga 2010ndatel juba alla 6 aasta ja alates 2019. aastast veidi üle 5 aasta. Sellest saab järeldada, et varem oli levinum see, et järjest saadakse esimesed kaks last ja kolmas sünnib hiljem, kuid viimasel ajal on see muutunud. Keskmine teise ja kolmanda lapse sünni vahe on sama, mis esimese ja teise lapse sünni vahe. Viimasel kümnendil on olnud kõige populaarsem aeg kolmanda lapse saamiseks siis, kui esimene laps on 7 kuni 10 aastat vana. Varem olid kolmandad sünnid rohkem hajutatud, pooltel juhtudel oli vanem laps selleks ajaks kuni 11-aastane. Neljanda lapseni jõutakse keskmiselt siis, kui kolmas ei ole veel 5-aastane. Üle kahe lapse

⁶ Puur, A., S. Abdullayev (2024). Vanemahüvitis ja sündimus: Eesti vanemahüvitise 2004. a. reformi analüüs. Eesti demograafia keskus. Tallinna Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

saadakse pigem siis, kui esimeste laste vahe on väiksem ja emad on esimese lapse sünnil nooremas sünnituseas.

Laste sünni vahe lühenemises mängib olulist rolli ema vanuse tõus, kuid kindlasti on oluline ka järjestikuste sündide kaitset tagav meede vanemahüvitise süsteemis. Algselt oli selleks perioodiks 2,5 aastat, aga 2020. aasta 1. juulist pikendati järjestikuste sündide kaitset tagavat perioodi kolmele aastale. Muudatuse eesmärk oli vähendada sündide edasilükkamist, et teenida välja pere toimetulekuks vajalik vanemahüvitis. 1. septembril 2019 jõustus vanemahüvitise arvestusperioodi muutus – vanemahüvitise suurus hakati arvestama raseduseelse perioodi ehk lapse sünnikuust üheksale kuule eelnenud 12 kalendrikuu alusel. Seadusemuudatuse eesmärk oli maksta kõigile vanematele vanemahüvitist ühtsetel alustel ja et keegi ei peaks raseduse ajal pingutama sissetuleku pärast. Samas pikenes muudatuse tõttu enamikule sünnitajatest vanemahüvitise väljateenimise periood – uutes tingimustes tähendas see vähemalt 21 kuud, millest esimese 12 kuu töötamist püütakse maksimeerida. Vastasel juhul tuleks arvestada tavapärasest töötasust madalama vanemahüvitisega.

Joonis 8 näitab, kuidas vaid mõni aasta peale vanemahüvitise kehtestamist hakkas kasvama nende laste hulk, kes sündisid 2,5 aastat (alla 30 kuu) peale eelmise lapse sünni. Trend on selgelt kasvav, jõudes oma maksimumi (33%) 2020. aastal, mil algas kahanemine. See näitab järjestikuste sündide kaitse perioodi pikendamise vajalikkust – alates sellest ajast on 3-aastase vahega (36 kuud) sündinud järgmiste laste osatähtsus leidnud oma kõrgpunkti 40% lähedal. Kui varem sündis 6% lastest siis, kui eelmine laps oli 30 kuni 36 kuud vana, siis nüüd 10%. Väike tipp 2011. aastal on seletatav majandussurutisega seoses tekkinud olukorraga, kus tööturu ja palga vaates oli mõnel naisel kasulikum jääda veel ühe lapsega koju.

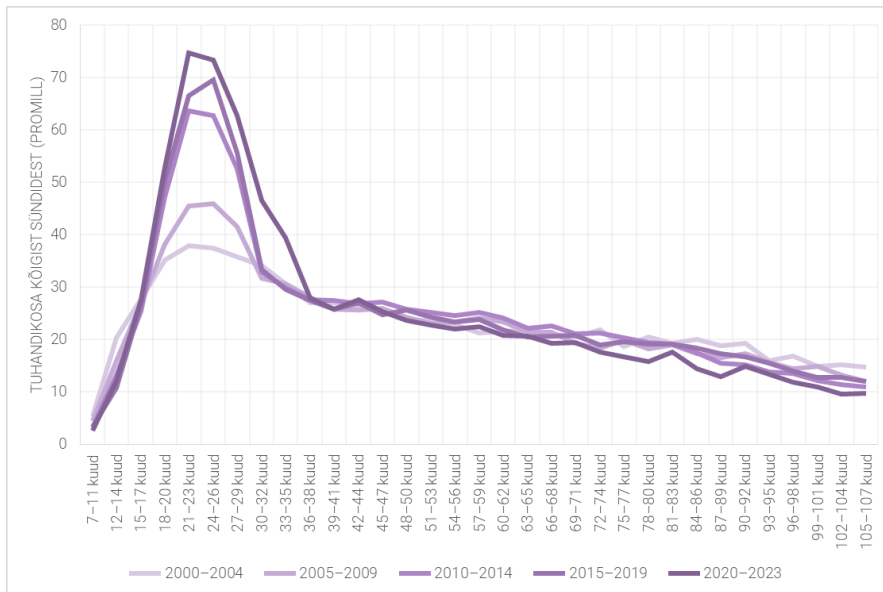

Joonis 8. Vanemahüvitise järjestikuste sündide kaitse perioodil järgmise lapse sünnitanud naiste osatähtsus kõigist järjestikustest sündidest, 2000–2023

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

Laste sünni vahe muutumist kirjeldab ka joonis 9. Joonisel on näidatud järjestikuste sündide jaotus kolmekuulise vahega rühmades tuhandikosadena ehk promillidena. Kõik järgmiste laste sünnid kokku on 1000 ja näitaja on vastavas vahemikus sündinud laste osatähtsus. Selgub, et kuigi vaadeldaval perioodil on järjestikuste laste levinuim sünnivahe 21–26 kuud (u kaks aastat), on sellise vahega sündinud laste osatähtsus praeguseks kahekordistunud. Kuigi ei tohi unustada, et sünnivahemike lühenemisel on selge seos emaks saamise vanuse nihkumisega hilisemasse ikka, on Eesti demograafia keskuse tehtud uuringus⁷ jõutud ka järeldusele, et järjestikuste sündide kaitse on aidanud lühendada laste sünni vahesid.

⁷ Puur, A., S. Abdullayev (2024). Vanemahüvitis ja sündimus: Eesti vanemahüvitise 2004. a reformi analüüs. Eesti demograafia keskus. Tallinna Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

Joonis 9. Kahe järjestikuse lapse sünni vahe kuudes sünniaasta järgi (üks tuhandikosa), 2000–2023
Allikas: Statistikaamet

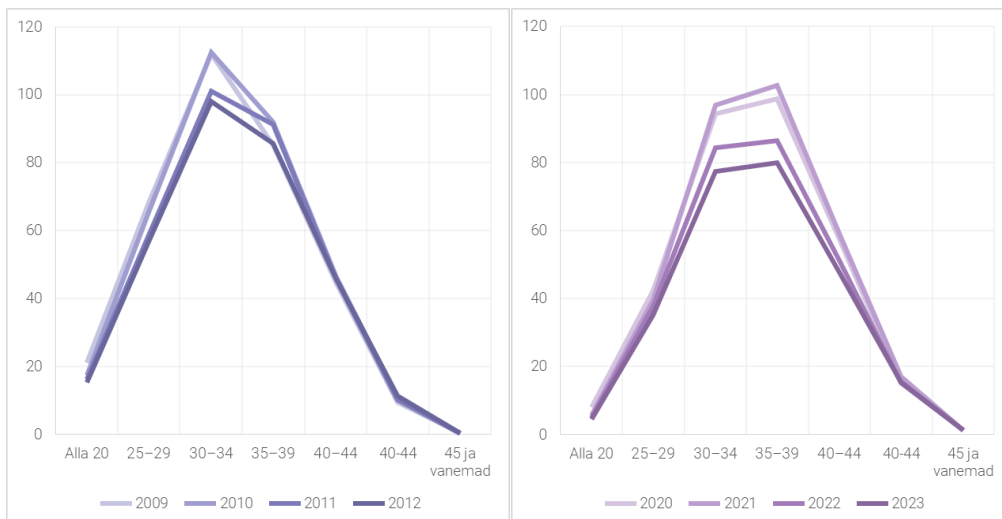
3. Viimaste aastate väike sündimus

Eestis registreeritakse juba kolmandat aastat järjest üha väiksemat sündide arvu. Kuigi demograafilistest muutustest tulenev sündide arvu vähenemine oli oodatav, ületab praegune selle olulisel määral. Seisukohti põhjuste kohta on mitmeid, kuid ilmselt tuleb tõdeda, et sündimuse vähenemisel ei ole ühte konkreetset põhjust ja pigem on tegu mitme teguri koosmõjuga.

Vaadates sündide arvu vähenemise kiirust 2022. aastal võrreldes sellele eelneva aastaga, trendi jätkumist 2023. ja ka 2024. aastal ning võrreldes sünnitusealiste naiste arvu vähenemist, saab järeldada, et sündide arv väheneb kolm korda kiiremini. Rahvastiku koosseisust tulenevalt võiks sündide arv väheneda umbes 200–300 lapse võrra aastas, kuid tegelikult on see arv umbes 1000. 2022. aastal vähenes sündide arv eelneva aastaga võrreldes 12% ning 2023. aasta andmetel jätkus vähenemine 6% ulatuses. Esialgsetel andmetel sündis 2024. aastal 12% vähem lapsi kui 2023. aastal.

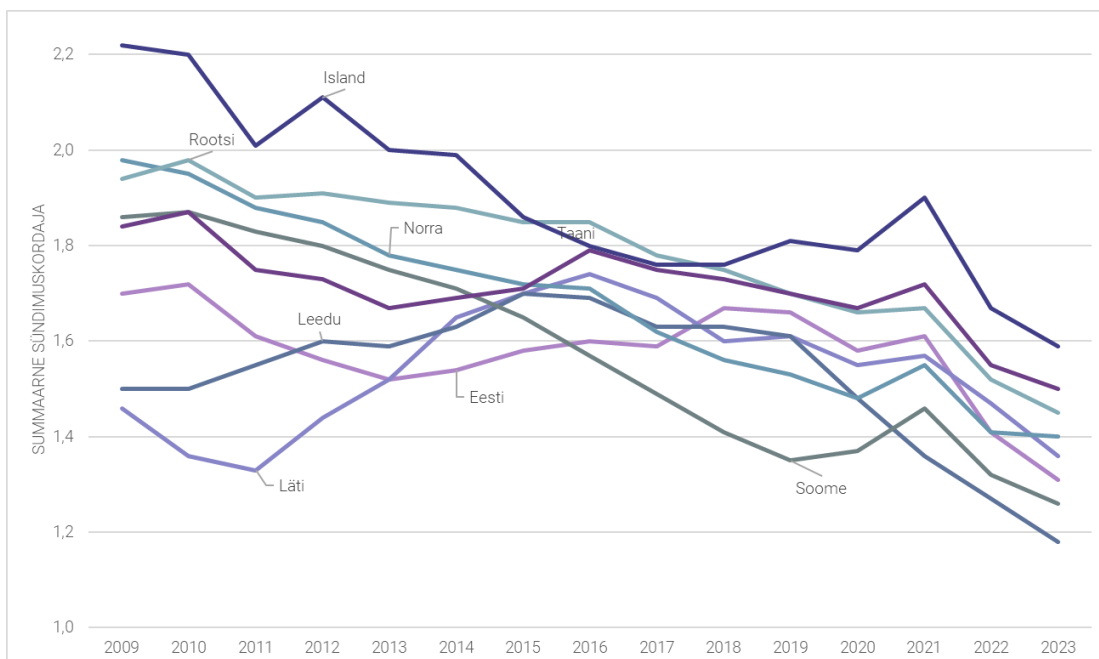
Üldiselt on varasemast teada, et ebakindlatel aegadel lükkavad inimesed laste saamist edasi. Praegust aega saab kindlasti lugeda ebakindlaks perioodiks ja see kestab kauem kui näiteks viimane majandussurutis. Kõik kriisid on väga erinevad ja mõjutavad ka sündimust erinevalt. Majanduseksperdid väidavad, et eelmise kriisi ajal, 2008–2012 oli majapidamiste seis kehvem. Võrreldes praegusega tõendavad seda toonane suurem töötus ja perede raskused kodulaenude tasumisel. Tookord hinnad küll ei kasvanud nagu praegu, kuid keskmine palk langes. Vanemahüvitis, mis arvutati välja varasema perioodi töötasu alusel, võis olla kõrgem kui tasu, mida inimene oleks saanud tööl käimist jätkates. See toetas otsust saada laps just siis ja paljud otsustasid ka järgmise lapse saamise kasuks. Seega hakkas lapse saamise plaanidele majanduslikult keeruline aeg negatiivselt mõjuma alles siis, kui muu elu hakkas juba taastuma – aastatel 2011–2012. Nendel aastatel vähenesid sündide puhul esimeste laste arv ja osakaal, samas kasvas perre teise lapsena sündinute arv. Sündide arvu kahanemist mõjutas peamiselt alla 30-aastaste naiste saadud laste arvu vähenemine.

Seekord ei mõjuta sündimuse vähenemine naise vanuse järgi erinevalt (joonis 10). Kõik vanuserühmad on sellest võrdselt puudutatud. Samuti ei ole märgata erinevusi sünnijärjekorra alusel – nii esimesi, teisi kui ka kolmandaid lapsi sündis vähem. Sündimus vähenes võrdsetes proportsioonides ka olenemata ema haridusest või elukohast.

Joonis 10. Sünnid ema vanuserühma järgi (1000 vastavas vanuses naise kohta) kahe viimase kriisi ajal
Allikas: Statistikaamet

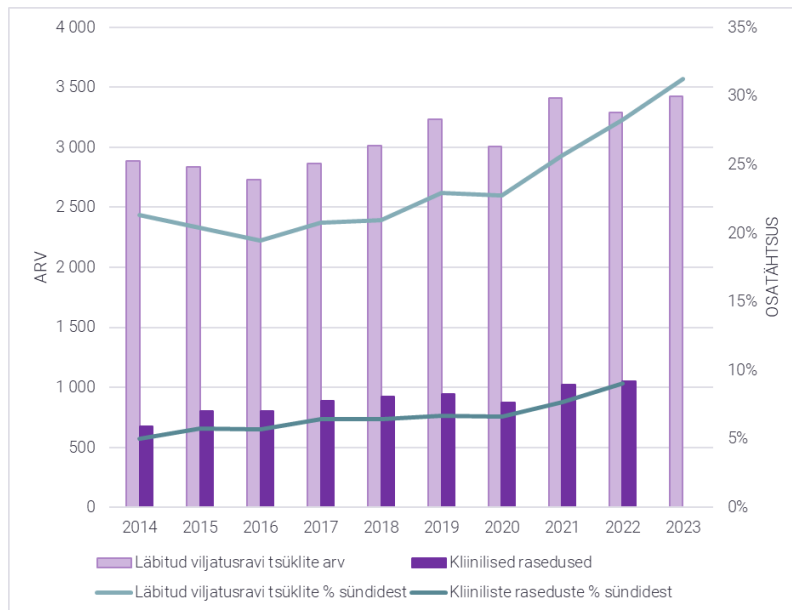
Teiste riikide sündimuse näitajad viitavad samuti, et alates 2022. aastast vähenes sündimus järsult mitmel pool maailmas. Joonisel 11 on esitatud Eesti ja naaberriikide – Balti- ja Põhjamaade – summaarse sündimuskordaja muutus. On näha, et kõigis neis riikides on toimunud sündimuse järsk vähenemine viimasel kahel aastal. Kõik kriisid, mis on puudutanud Eestit, on olnud oma ulatuselt ülemaailmsed. Praegu on veel raske täpselt välja tuua, millised on iga teema täpsed pikaajalised mõjud pereloomele ja laste saamisele, kuid lähem tulevik võiks selles rohkem selgust tuua.

Joonis 11. Summaarne sündimuskordaja Eestis ja naaberriikides, 2009–2023
Allikas: Eurostat, esitatud riikide statistikaametid

4. Kunstlik viljastamine

Vaatamata sündide arvu kahanemisele on läbitud viljatusravi tsüklite arv Eestis aasta-aastalt kasvanud (joonis 12). Kui viis aastat tagasi (2018) läbiti 3011 viljatusravi tsüklit, siis 2023. aastal 14% rohkem ehk 3422. Viljatusravi tulemusena saavutatud kliiniliste raseduste osatähtsus läbitud tsüklitest on püsinud umbes 30% tasemel ja kunstliku viljastamise tulemusena sündinud lapsed moodustavad viimastel aastatel 6% kõigist sündidest, kuid veel 2019. aastal oli see näitaja 3%. Üldise sündide arvu kahanemise kõrval kasvab läbitud viljatusravi tsüklite ja kliiniliste raseduste osatähtsus aasta sündidest – kuigi see analüüs praegu ei pretendeeri teema põhjalikule käsitlemisele, on see viide edasiseks, mida jälgida.

Joonis 12. Viljatusravi, 2014–2023

Allikas: Tervise Arengu Instituut, Statistikaamet, autori arvutused

Kokkuvõte

Kuigi muutused rahvastikus toimuvad üldiselt aeglaselt, on trendides alati tõuse ja mõõnasid. Analüüsis välja toodud sündimuse trendid näitavad erinevate muutuste mõju perede laste saamise otsustele. Suurelt üldistades võib mõjud jagada kaheks – kiiremad ja nähtavamalt mõjutavad protsessid (üldine julgeoleku- ja majandusolukord, suuremad perehüvitiste reformid) ning pikaajalise toimega protsessid (pereväärtuste muutumine, töö ja pereelu ühitamise võimalused, naiste rolli muutus ja võrdse vanemluse propageerimine). Analüüs keskendus peamiselt kiiretele mõjutajatele. Lisaks siin väljatoodule on toimiva poliitika kujundamisel oluline lähtuda palju laiemast pildist.

Ühiskonna arengus vahetuvad kasvu ja stabiilsuse perioodid pingelisemate aegade ja kriisidega. Taasiseseisvumise ajal on Eesti läbi teinud mitu kriisi: 1990ndate alguse üleminekuperioodi majanduskriis ja kuritegevuse kasv, ülemaailmne finantskriis (2008–2009), pandeemia (2020–2021), energiakriis ja kiire inflatsioon (2022–2023). Pikka aega on stabiilsust lõhkunud Venemaa sõjalise ohu eskalatsioon ja globaalne ökoloogilise olukorra halvenemine. Majanduses toimuv toob kaasa kõrge töötuse taseme ja elukalliduse tõusu, mis mõjutab otseselt perede majanduslikku hakkamasaamist. Muus aspektis ebastabiilsus toob kaasa ohu inimeste julgeolekule ja tervisele, mis tähendab hirmu ja ärevuse fooni suurenemist ning vaimse tervise probleeme. See kõik mõjutab inimeste otsuseid saada lapsi. Kriiside ajal sündimus väheneb ja stabiilsetel aegadel sündide arv kasvab. Varasemate raskemate perioodide järel on sündimus hakanud kasvama alles mõned aastad hiljem, kui majandus on taastunud. Siiani on stabiilsuse perioodid kompenseerinud madalseise – kuigi aastast sündimusstatistikat vaadates on olnud kõikumisi nii üles kui alla, on laste arv naise kohta sünnitusea lõpuks siiani püsinud 1,8–1,9 juures.

Andmeid vaadates peab tõdema, et see olukord on muutumas. Juba enne viimaseid kriise oli laste arv naisel 30ndate eluaastate lõpus jõudnud tasemele, mis ei võimalda tõusta sündituse lõpuks varasemate aastakäikudega samaväärseks, sest 40–44-aastaste naiste poolt sünditatud laste arv ei ole samas proportsioonis kasvanud. Sellele on lisandunud järsk sündimuse vähenemine alates 2022. aastast. Ajal, kui kriisidega täidetud periood on kestnud juba neli aastat ja selle lõppemise märke veel näha ei ole, on sündimuse kahanemise peatamine raske. Lapse saamine on vähenenud kõigis vanuserühmades. Sündide arvu vähenemine on eriti murettekitav seetõttu, et seda ei saa enam olulisel määral kompenseerida laste sünni edasilükkamisega hilisemasse vanusesse. Sünnitusiga on 30 aastaga kasvanud ligi 6 aastat ja prognooside kohaselt võib edaspidi arvestada vaid aeglase umbes üheaastase kasvuga järgmise kümnendi jooksul.

Murettekitavas olukorras oodatakse riigi aktiivset sekkumist, kuid kas on selge, mis on tegelik põhjus, mis praegu takistab peredel laste saamist? Üsna kindlalt võib öelda, et kõige olulisemaks hoovaks on luua suurem stabiilsus. Selle kõrval saab riik panustada lastega perede heaolusse veel mitmel viisil ja see kokku loob keskkonna, kus lastega perel on hea ja lihtne toimetada. Eesmärk on vähemalt peatada sündimuse vähenemise jätkumine. Ka keerulistel aegadel tuleb võtta vastutus ja luua stabiilsus ning näidata, et lapsed on riigile olulised. Lasterikka pere toetuse jõuline tõstmine ja sellele järgnenud langetamine ei saanud stabiilsuse ja väärtustamise sõnumeid ning sellisest praktikast tuleks kindlasti tulevikus hoiduda.

Riigi oluliseks panuseks laste kasvatamisega seotud kulutuste kompenseerimisel on riiklikud perehüvitised ja muud toetused lastega peredele. Toetused ja hüvitised, mis ei ole mõeldud üksnes vaesuse vähendamiseks, vaid suurendavad perede majanduslikku kindlustunnet, loovad stabiilsust ja järelikult toetavad laste sündimist. Suurema laste arvuga peredele või üksikvanematele mõeldud toetused aitavad kujundada olukorda, kus nende perede laste võimalused täisväärtuslikuks eluks ja enesearenguks peretüübist tulenevalt ei halvene, ja see annab kindlustunde soovitud laste saamiseks. Eestis on kehtestatud kaks perehüvitist, millel on olnud oluline mõju sündimusele – vanemahüvitis ja lasterikka pere toetus.

Vanemahüvitise ja ka teiste toetuste mõju sündimusele on keeruline mõõta, kuna majanduslik pool on otsuse tegemisel vaid üks komponentidest. Kuid toetustel on mõju sündimuskäitumisele ja järelikult ka sündimusele. Vanemahüvitise kehtestamise järel kiirenes ema keskmise vanuse tõus lapse sünnil. Osaliselt oli see juba varem alanud protsessi jätk, kuid vanemahüvitis oli pikemaks perioodiks peres oluliseks sissetulekuks ja selle väljateenimise vajadus võis tähendada lapse saamise edasilükkamist. Seda kompenseerib järjestikuste sündide kaitse meede, mis võimaldab lühikese vahega laste saamisel saada eelmise lapse sünni eel välja teenitud vanemahüvitist, kui see osutub kõrgemaks. Sündimuse vaates tuleks hoiduda meetmetest, mis võivad laste saamist edasi lükata, kuna edasi lükatud sünnil on suurem võimalus ära jääda. Kõik meetmed, mis toovad lapse saamise varasemaks, suurendavad tõenäosust, et need lapsed sünnivad.

Järjestikuste sündide kaitse positiivset mõju sündimusele on kinnitanud Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskuse teadlaste analüüs ja Praxise poolt varasematel aastatel tehtud uuringud. Oluline on teadmine, et vanemahüvitis on motiveerinud teist ja kolmandat last saama just kõrgepalgalisi ja kõrgharidusega naisi. Pered tõsiselt planeerivad oma vanemahüvitist ja sätvivad laste sünni meetme tingimustele vastavalt. Kiire palgakasvu tingimustes on 2,5 aasta jooksul järgmise lapse saajate osatähtsus väiksem ja vastupidises olukorras, kus tööturult saadav tasu on läbi aastate stabiilsem, suureneb järjestikuste sündide tõenäosus. Toetuste mõjuga arvestamist lapse sünni planeerimisel kinnitab ka 2020. aastal pikendatud järjestikuste sündide kaitse perioodi (2,5 aastalt kolmele) kohane mõju järjestikustele sündidele. 2021. aasta ja hilisemaid sündide analüüsid on näha, et 2,5–3-aastase vahega sündinud laste hulk on kasvanud.

Need teadmised näitavad, et perepoliitikaga saab mõjutada inimeste otsuseid laste planeerimisel. Praegu on Eesti sündimuse kõige olulisemaks probleemiks esimesed sünnid, mis toimuvad järjest hiljem ja järjest

väiksema tõenäosusega. Lapse sünnini jõudmine sõltub mitmest tegurist, millest enamikku on poliitikaga keeruline mõjutada. Samas me teame, et vanemahüvitise väljateenimine võib otsust edasi lükata ja seda saab poliitikaga mõjutada. Järelikult tuleks kaaluda senise vanemahüvitise väljateenimise perioodi otstarbekust.

Vanemahüvitise kõrval on kehtestatud ka teine suuremahuline rahaline toetus, mis on mõjutanud sündimust. See on 2017. aastal kehtestatud lasterikka pere toetus. Selle kehtestamise järel kasvas kolmandate laste sündide arv ning kolmandate ja järgmiste sündide osatähtsus kõigist sündidest püsib varasemast kõrgemal tasemel siiani. Andmed näitavad, et lasterikaste perede osatähtsus on Eestis kasvanud: 40ndates eluaastates olevate naiste hulgas on vanematest põlvkondadest enam kolme- ja enamalapselisi peresid, seda eriti kõrgharidusega naiste puhul. Kuna toetus on kehtinud juba seitse aastat, võib eeldada selle panust muutuses. Samas ei toonud 2023. aastal kehtestatud jõuline lasterikka pere toetuse tõus endaga kaasa sündimuse kasvu, kuid ajakohastas lasterikka pere toetuse proportsioonilt selliseks, nagu see oli meetme kehtestamisel, ja võib eeldada, et aitas sellega hoida varasemat taset.